

Jong, flexibel en clandestien

*Frauke Decoodt, Leen Nicolas,
Toon Lambrechts*

Overleven zonder papieren is niet vanzelfsprekend. Zwart werk is de enige optie. Ook voor jongeren. Dat lukt enkel met de juiste connecties, maar niet zonder risico.

"Ik ben geen slaaf, ik ben geen nul. Ik ben zoals jullie." Anders dan zijn leeftijdgenoten van zeventien heeft Mihai nooit tijd voor ontspanning. Een avondje uit of een vriendinnetje: het zit er voor hem niet in. Mihai is één van de vele jongeren zonder papieren in België. "Als ik niet werk, wie gaat er mij dan geld geven?" Drie jaar geleden kwam hij met zijn zus uit Moldavië naar ons land.

"Het leven is hard, maar dat is normaal. Ik trek mijn plan wel." Mihai werkt in de bouw. "Ik neem alles aan, plakken, schilderen... Maar geld blijft altijd een zorg. Je moet voortdurend rekenen hoeveel je kunt uitgeven. Niet werken betekent geen geld om de rekeningen te betalen."

Grijze zone of zwart gat?

Niemand lijkt een idee te hebben van het aantal jongeren dat hier in het zwart werkt. "Hoeveel jongeren illegaal werken of uitgebuit worden? Ik denk dat niemand dat weet. Het is geen grijze zone, maar een zwarte", zegt Heidi De Pauw, directrice van Pag-Asa, een onthaalcentrum voor slachtoffers van mensenhandel. "Maar het zijn niet allemaal zwakke, onnozele wichten die misbruikt worden. Sommige jongeren staan sterk in hun schoenen en weten zeer goed waar ze mee bezig zijn."

Ook Mihai weigert zichzelf als slachtoffer te zien. "Ik dop liever mijn eigen boontjes. Papieren heb-

ben en legaal werken zou mijn leven verbeteren, maar daar hoop ik al lang niet meer op. Om nog eens door al die procedures te gaan en dan toch weer een neen te krijgen, laat maar. Het is nog altijd beter dan in Moldavië. Daar werkte ik al sinds mijn zevende, maar wat ik hier op een dag verdien is ginder een maandloon."

Die vergelijking gaat niet op. Het leven in België is een stuk duurder. "Mensen hebben soms de indruk dat ze hier veel verdienen", legt Liviu Hoărtean van het Brusselse integratiecentrum Foyer uit. "Velen denken dat, als ze voor een werkdag van twaalf uur vijftig euro in de handen gestopt krijgen, ze een goed loon hebben. Als ze dan de kosten zien voor een woning en levensonderhoud, merken ze dat ze nauwelijks genoeg overhouden om te overleven, zelfs al werken ze keihard."

Van je vrienden moet je het hebben

Er is weinig verschil tussen wat jongeren en hun ouders doen om aan geld te geraken. Vaak vinden ze op dezelfde manier werk of helpen ze mee met hun ouders. Liviu Hoărtean spreekt vanuit zijn ervaringen als werkbegeleider. "Aangezien deze jongeren geen papieren hebben, moeten ze wel in het zwart werken. Het recht om legaal te werken hebben ze niet. Het gebeurt dat ouders hun kinderen meenemen naar de werf om een handje te helpen. Soms betaald, soms ook niet."

"Vrienden en kennissen helpen elkaar ook wel", zegt Mihai, "ze zijn belangrijk bij het zoeken naar werk. Het wordt aan elkaar doorgegeven. Vrienden en kennissen als onderaannemers van

elkaar. De ene vindt wat werk, maar kan het niet allemaal alléén aan en neemt een kennis in dienst. Degene onderaan verdient het minst, bovenaan het meest. Iedereen neemt zijn procentje. Ook je zogenaamde vrienden."

Vogel voor de kat

Mihai is in feite volledig afhankelijk van de *goodwill* van zijn werkgever. "Zal hij me helpen als mij iets overkomt? Zal hij me uitbetalen? Ooit heb ik eens een heel huis opgeknapt. Toen de klus geklaard was, zei mijn baas: 'Ik geef je niets want je werkt in het zwart'. Je kunt niets doen als je niet betaald wordt of ze dreigen er mee de politie te bellen."

Jongeren zonder papieren staan erg zwak tegenover een werkgever. Als ze niet worden uitbetaald, of er gebeurt een ongeval, kunnen ze moeilijk hun rechten afdwingen. Dergelijke verhalen kent Liviu Hoărtean van Foyer ook. "Ik heb weet van een jonge gast uit Oekraïne die heel wat uren klopte in een meubelmagazijn. Op het einde van de maand zag hij geen geld. Ze maakten hem wijs dat hij moest blijven werken om er zeker van te zijn de volgende maand betaald te worden. Uiteindelijk is hij daar gestopt, geen cent rijker. Een klacht indienen durft hij niet. Ook al heeft hij gelijk, het wantrouwen tegenover de autoriteiten is te groot."

Werkgevers profiteren ervan dat deze jongeren geen papieren hebben. Ze beloven voor geldige verblijfsdocumenten te zorgen, maar eerst moet er dan gratis gewerkt worden. "Die papieren komen er natuurlijk nooit", bevestigt Sabine Craenen van Orca, een organisatie die opkomt voor de rechten van clandestiene arbeidsmigranten.

Wat nog opvalt is dat de arbeidscircuits sterk per gemeenschap zijn georganiseerd. Taal is hierbij een bepalende factor. Sabine Craenen: "We zien vaak dat de eerste werkgever dezelfde taal spreekt

als diegene die hij tewerkstelt. Brazilianen komen terecht bij Portugese onderaannemers en andere Latijns-Amerikanen bij Spanjaarden. Turken nemen Turkssprekende Bulgaren aan. Wat jongeren doen en welk loon ze krijgen, hangt sterk af van de groep waarin ze terecht komen."

Het beloofde land

Niet enkel het ontbreken van papieren maakt deze jongeren kwetsbaar. Ook familie en het sociale netwerk rond hen spelen een belangrijke rol. Dat blijkt uit het verhaal van Yun.

De ouders van Yun hadden de beste bedoelingen. Ze hoopten dat hun zoon in België beter af zou zijn dan in China. "Ik was tien toen ik met mijn ouders naar België kwam. Na twee jaar besloten zij terug te keren naar China omdat ze zich hier niet thuis voelden. Mijn nonkel en tante hadden een zaak in Gent en mijn ouders besloten mij de kans te geven hier naar school te gaan. Daar betaalden ze een grote som geld voor."

Yun woont al zeventien jaar in België. Inmiddels volgt hij Industriële Wetenschappen. Dat hij daar in slaagde, lag niet voor de hand. "Na een jaar was het gedaan met school. Volgens mijn nonkel omdat mijn papieren niet in orde geraakten. Later bleek dat hij op het gemeentehuis verklaard had dat ik was teruggekeerd naar China. In werkelijkheid moest ik helpen in de zaak, zeven dagen op zeven, twaalf uur per dag. Bovendien moest ik zorgen voor een andere oom met een zware handicap die bij de familie inwoonde. Heel de situatie viel mij enorm zwaar. Ik miste de school want ik ging er altijd graag naartoe."

Vangnet of valkuil

Sociale netwerken zijn noodzakelijk om te overleven zonder papieren. Alleen is het moeilijk je weg

te vinden in een onbekende samenleving. In een vertrouwde omgeving worden de stress en onzekerheid van een illegaal bestaan draaglijker. Maar er is ook een keerzijde. Met dit netwerk als enige referentiepunt is het moeilijk te zien waar een vriendendienst eindigt en uitbuiting begint.

"Mijn nonkel en tante hadden een enorme mentale dominantie over mij. Ik kwam nooit buiten. Ik maakte wel deel uit van de familie, maar voelde duidelijk aan dat hun eigen kinderen anders behandeld werden. Ze wisten heel goed een evenwicht te bewaren zodat ik niet zou weggaan. Chinezen zijn heel gesloten en houden alles binnen de familie. Dát doorbreken wordt als verraad gezien."

"Uiteindelijk geraakte mijn geduld op", getuigt Yun. "Jaar na jaar werd ik meer gefrustreerd. Ik zocht naar duidelijkheid, maar elke vraag over mijn papieren werd afgewimpeld. Onze buurman en het overige personeel van de zaak zeiden me dat er echt iets fout zat. Op hun aanraden ben ik langsgeslagen bij de Dienst Vreemdelingenzaken. Die vertelde me dat ik al sinds 1995 was uitgeschreven. Ik was razend toen ik begreep wat er was gebeurd. Stap voor stap heb ik me van mijn familie losgemaakt. Via de buurman ben ik er in geslaagd opnieuw contact op te nemen met mijn ouders in China. Zij waren, na al die jaren, dolgelukkig mij te horen. Ik ben ingetrokken bij een kennis en eindelijk opnieuw beginnen te studeren.

Het dubbele aspect van sociale netwerken wordt ook door hulpverleners erkend. Heidi De Pauw van opvangcentrum Pag-Asa: "Heel vaak zijn er familiale banden in het spel. Voor jongeren maakt het dat heel zwaar om eruit te stappen. Ook de schande. Er zijn situaties waarvan wij ons afvragen: hoe heb je dat zo lang geslikt? Toch is er

soms iets, vaak een werkongeval (jammer genoeg), waardoor men uit die kring kan breken. Zo kan men dan in contact komen met iemand die zich vragen stelt bij de situatie. Een kind komt op een bepaald moment boven water en wordt dan iemand."

"Als we binnen Pag-Asa met Chinese slachtoffers van mensenhandel te maken krijgen, zien we dat ze uitgebuit worden door Chinezen. Voor wie niet erkend wordt als slachtoffer van mensenhandel is het zeer moeilijk terug te gaan naar diezelfde gemeenschap. Terwijl dat het enige is dat ze kennen. Soms hebben ze effectief wat geld verdiend, want het is niet steeds zo dat ze niets kregen. Voor hen is het echt niet eenvoudig om alles op te geven."

Veel werk, weinig keuze

Wie geen papieren heeft kan niet anders dan in het zwart werken, met alle risico's vandien. De gewone kanalen om aan werk te geraken zijn uitgesloten; dus, alles verloopt via het eigen netwerk. Maar de penibele situatie van jongeren zonder papieren komt niet uit de lucht gevallen. Ze is het gevolg van een beleid dat hen en hun families eindeloos in de wachtkamer houdt en hun noden botweg ontkent.

Kranten rondbrengen, fruit plukken, afwassen, oud ijzer verzamelen, muziek spelen, op straat bedelen... allemaal manieren voor jongeren zonder papieren om aan geld te komen. "Vooral de bouw, de horeca en de schoonmaak zijn risicosectoren voor zwartwerk, net als land- en tuinbouw", aldus Ludo Beck, hoofd van de dienst Toezicht op Sociale Wetten. "Dat wil niet zeggen dat het enkel dáár gebeurt. Ook in zelfstandige kleinhandel en textielateliers komt illegale arbeid voor. Het werk in confectieateliers in Brussel

gebeurt achter gesloten deuren. Het is erg moeilijk als inspecteur om daar binnen te geraken. Het is geweten dat er in de kleinhandel minderjarigen in de winkel staan. Daarom niet noodzakelijk zonder papieren."

"Ik moet toch zeggen dat we niet zo vaak minderjarigen tegenkomen. Niet dat het niet gebeurt, maar het is heel verdoken, in ateliers en achtermagazijnen. Daar hebben we veel minder vat op", nuanceert Ludo Beck.

Voor wie geen papieren heeft is zwartwerk de enige manier om aan een job te geraken. Sommige jongeren doen het uit noodzaak om te overleven, andere willen gewoon geld verdienen. Iedereen heeft zo zijn eigen redenen. Maar vaak is het toch ter ondersteuning van de familie. "De link tussen extreme armoede en leven zonder papieren is structureel. Deze groep mensen wordt heel bewust uitgehongerd door de overheid", zegt Nina Henkens van de Beweging voor Kinderen Zonder Papieren. "De meesten overleven door zwartwerk. Velen houden het hoofd boven water, juist omdat ze zich laten uitbuiten."

"Zo ontstaan er situaties waarin mensen alles willen gaan doen, zelfs werken tegen een hongerloon. Dat kan niet", zegt Ludo Beck. "Een afspraak tussen twee personen kan misschien heel duidelijk zijn, maar niet in orde met de Belgische regelgeving. Waarom mag iemand niet werken voor vijf euro per uur als hij dat zelf wil? Omdat het onze sociale wetgeving, onze sociale zekerheid ondermijnt. Als wij optreden, of het nu een *sans-papier* betreft, een minderjarige of een meerderjarige, voor ons is het een werknemer. Wij passen gewoon de Belgische wetgeving toe. De mensen die de boel organiseren, profiteren van de zaak. Die moeten we aanpakken."

k-zus en zo april 2010

Crisis voor iedereen

De huidige economische crisis laat zich het hardst voelen bij wie in de maatschappij het zwakst staat. Lies Horrie, lerares in 'De Toren van Babel', ziet het niet rooskleurig in. "Kansarmoede neemt toe. Degenen die daar het meest mee geconfronteerd worden, zijn zij zonder papieren." Lies geeft les aan anderstalige nieuwkomers in Gent en krijgt heel wat jongeren zonder papieren op de schoolbanken. "Voor de mensen die hier zijn wordt het steeds moeilijker om aan werk te geraken. Toen de economie goed draaide, waren ze broodnodig. Nu zijn zij de eersten die eruit vliegen." Ook Sabine Craenen van Orca ziet het zo. "De crisis treft clandestiene arbeiders. Niet dat er geen aanbod aan werk is, maar ze worden gewoon niet meer uitbetaald."

De houding van de overheid tegenover jongeren zonder papieren is op zijn zachtst gezegd dubbelzinnig te noemen. Ze mogen hier naar school gaan - wat de meesten ook doen -, maar tegelijk ontbreekt elk toekomstperspectief zolang ze geen papieren hebben.

"Als ik de discussies rond regularisatie hoor," besluit Heidi De Pauw van opvangcentrum Pag-Asa, "heb ik het gevoel dat we bezig zijn een generatie jongeren te kweken die voldoet aan alle voorwaarden voor regularisatie, maar geen kans maakt op papieren. Dat zijn allemaal jongeren die op een of ander moment terechtkomen in het illegale arbeidscircuit."

De auteurs volgden de opleiding Internationale Researchjournalistiek aan de hogeschool in Mechelen. Dit artikel kwam tot stand met hulp van het Fonds Pascal Decroos.

FONDS PASCAL DECROOS
VOOR BIJZONDERE JOURNALISTEN
fonderaspascaldecroos.be